

A Reforma Universitaria Kubában

A Reforma Universitaria

Az egyetemi reformmozgalom (Reforma Universitaria) a latin-amerikai egyetemi ifjúság első nagy, lényegében kontinentális méretű mozgalma, egyfajta értelmiségi öntudatra ébredése volt a 20. század elején. Ma már tudjuk, hogy kibontakozásában sokféle tényező játszott szerepet. Az első világháború éveiben a latin-amerikai értelmiség legjobb képviselői úgy látták, hogy Európa elvesztette kulturális vezető szerepét, ugyanakkor azonban elutasították az Egyesült Államok által képviselt gazdasági, politikai és kulturális mintákat. Önálló arculat formálására, egyfajta latin kulturális és politikai identitás kialakítására kezdtek törekedni.¹ Nézeteik alakításában kitüntetett szerepet játszott az uruguayi José Enrique Rodó 1900-ban megjelent nagy ívű esszéje, az *Ariel*, amely elutasította a durva észak-amerikai utilitarizmust, s az ifjúságban látta a szubkontinens jövőjét.² Rodóhoz hasonlóan sok latin-amerikai értelmiségi vélte úgy a századfordulón, hogy Latin-Amerikának saját sorsa, önálló hivatása van, amelynek alakításában a múlt konzervativizmusa, a gyarmati örökség éppúgy elutasítandó, mint a nagyhatalmi dominancia (s itt elsősorban a gyorsan növekvő USA befolyásáról van szó) bármely formája. Ez a gondolat jelenik meg a kubai José Martí „*mi Amerikánk*” koncepciójában, s tör felszínre az egyetemi ifjúságra nagy hatást gyakorló José Vasconcelos mexikói író-politikus, vagy pl. a népszerű argentin gondolkodó, José Ingenieros munkáiban. A lassú kulturális erjedésre Latin-Amerika-szerte katalizáló hatással voltak 1917 végétől azok a hírek, amelyek a mexikói forradalom eredményeiről (pl. az 1917-es alkotmány elfogadásáról), illetve a távoli orosz forradalomról érkeztek. A hírek –

¹ Vö.: Germán Arciniegas: *Latin America. A Cultural History*. Alfred A. Knopf, New York, 1968. 489–491.

² José Enrique Rodó: *Ariel*. Részleteit ld. Scholz László (vál.): *Ariel és Kalibán. A latin-amerikai esszé klasszikusai*. Európa, Bp., 1984. 81–110.

pontatlanul és idealizáltan – azt sugallták az értelmiségi ifjaknak, hogy nagy változások vannak a világban, új világ van születőben. Ideje tehát változtatni saját világukon is, az őket körülvevő szűkebb környezetben éppúgy, mint a társadalmon, amelyben élnek. Nem állíthatjuk azonban, hogy mindaz, amit utólag nagyjából világosan látunk a Reforma Universitariát kiváltó mélyebb okokból, tényezőkből, már a kezdet kezdetén tudatosult volna a résztvevőkben.

A kontinentális méretű diákmozgalom egy helyi jellegű konfliktusból bontakozott ki az argentinai Córdoba egyetemén. 1917 végén a diákok tiltakozó akciókat kezdtek a konzervatív, a kortársak által jezsuita szelleműnek tartott egyetemi vezetés két intézkedése ellen. Az egyik dékáni rendelet a mérnökhallgatók óralátogatási kötelmein szigorított, a másik pedig feloszlatta az orvostanhallgatók klinikai internátusának vezetését. A diákok követelésesei fokozatosan bővültek, s kezdtek általánosságban is bírálni az egyetemen uralkodó skolasztikus légkört. A gyűléseken megjelent a tantervek modernizálásának követelménye, az alkalmatlan professzorok eltávolításának, s a szabad tanárválasztásnak az igénye, a kötelező óralátogatás eltörlése, az egyházi befolyás kiküszöbölése, az egyetemi autonómia követelése. A professzori kar, s az egyetemi vezetés – amely a várost és az egyetemet is uraló informális baráti társaság, a konzervatív katolikus „Corda Frates” befolyása alatt állt – mereven elutasította ezeket a követeléseket. Március 10-én a diákmegmozdulások utcai tüntetésbe mentek át, amelyen nem csak az 1500 diák nagy része, hanem a város lakosságának jelentős hányada is részt vett. A diákok Reform-előkészítő Bizottságot (Comité Pro-Reforma) hoztak létre, s március 14-én meghatározatlan időre óralátogatási sztrájkba léptek. Május 16-án pedig létrehozták a Córdoba Egyetemisták Szövetségét (Federación Universitaria de Córdoba). Április elsején – válaszul a diákok „fegyelmezetlenségére” – az egyetem vezetése bezárta az egyetemet, s a kormányzathoz fordult segítségért a nyílt lázadást tanúsító diákok megzabolozására. Egyidejűleg az egyetemisták is kormánybiztos kinevezését kérték az intézmény élére. Ez rövidesen meg is történt, s Juan N. Matienzo kormánybiztos lényegében elfogadta a diákok követeléseit, s új egyetemi szervezeti szabályzatot adott ki (ez volt az ún. *Reforma Matienzo*). A professzori kar és a diákok konfliktusa azonban ezzel nem oldódott meg, mivel az új rektor megválasztásakor a Corda Frates jelöltje, Antonio Nores nyert. Válaszul nem csak a diákmegmozdulások, tüntetések folytatódtak, hanem 1918. június 21-én megjelent a cordobai diákok nagyhatású kiáltványa, közismert nevén a *Manifiesto Liminar*, amely már egész „Dél-Amerika szabad embereihez” fordult, s kinyilvánította az ifjúság igényét az egyetem modernizálására, s a diákok részvételével történő demokratikus kormányzására. A kiáltvány hangsúlyozta, hogy ami Córdobaiban történt, az nem

lázadás, hanem valódi forradalom, s együttműködésre szólította fel egész Amerika ifjúságát a 'tűrannuszok' elleni harcban.³

A kiáltvány jelentős szerepet játszott abban, hogy 1918 szeptemberére a reformmozgalom kiterjedt egész Argentínára, s a diákok reformkövetelései 1921-re győzedelmeskedtek (igaz, csak rövid időre!) nem csak Córdobában, hanem Buenos Aires, La Plata, Litoral és Tucumán egyetemén is⁴. Az országos diákmozgalmat az 1918 áprilisában Buenos Airesben létrehozott diákszövetség, a *Federación Universitaria Argentina* irányította, s az egyetemi demokrácia megteremtéséhez viszonylag kedvező volt az általános politikai légkör is Hyppolito Yrigoyen elnök kormányzata idején.⁵ Már ekkor megfigyelhető, hogy a diákok reformtörekvései túlterjednek az egyetem falain, egyfajta általánosabb, felvilágosító-modernizáló missziót is vállalni akarnak. Ennek jegyében vetődött fel a kultúra szélesebb körű terjesztésének, s ezzel összefüggésben a diák–munkás, diák–paraszt összefogásnak a gondolata is, amelyet a *népi egyetemek* testesítettek meg a latin-amerikai diákmozgalomban.

A diákradikalizmus gyorsan átterjedt Argentínából a szubkontinens más országaira. A húszas évek elején szinte mindenütt kibontakoztak kisebb-nagyobb egyetemista akciók, amelyek részint a tananyag és az oktatási módszerek korszerűsítését, részint pedig az egyetemi kormányzat demokratizálását, a hallgatók részvételi jogát az egyetem irányításában követelték. Chilében 1920–1922 között, Peruban 1920–1923 között, Kolumbiában 1924-ben, Guatemalában és Mexikóban a húszas évek elején volt a Reforma Universitaria mozgalom csúcsideje.

A diákmozgalom nagyjából ugyanazt a sémát követte mindenütt. A *konzervatív tanárok – újító szellemű diákok* ellentéte fokozatosan az *elnyomó és elnyomottak* viszonyrendszerének modelljévé vált, az oktatási reform követelése pedig szinte mindenütt automatikusan átcsapott társadalmi reformok követelésébe is. Egyes országokban, mint pl. Venezuelában, ezeket a mozgalmakat gyorsan és kegyetlenül letörte a kormányzat. Másutt – ez történt a forradalom eredményeinek stabilizálására, 'intézményesítésére' törekvő Mexikóban – a reform gondolata erős kormányzati

³ *Manifiesto Liminar* = La juventud Argentina de Córdoba a los hombres libres de Sud America. Manifiesto de la F.U.C de Córdoba – 1918.

Ld.: <http://www.fmeducación.com.ar/Historia/Documentoshist/1918universidad.htm> (2005.04.18).

⁴ A folyamatot részletesen tárgyalja: Gabriel Solano: La Reforma Universitaria de Córdoba. In: *En defensa del Marxismo*, No. 20 (Mayo de 1998). Ld. még: Benito Marianetti: *Argentina. Realidad y perspectivas*. Editorial Platina, Buenos Aires, 1964. 525–535. kissé sematikus értékelését.

⁵ A korszak néhány fontos vonásáról ld.: Kukovecz György: Az argentin Nemzetközi Szocialista Párt megalakítása (1918). In: *A nemzetközi munkásmozgalom történetéből. Évkönyv 1978*. Kossuth, Bp., 1978. 149–153.

támogatást is kapott. A mexikói egyetemisták kongresszusa 1921-ben José Vasconcelos oktatási miniszter bátorítására fogalmazta meg a hallgatói beleszólás és az ún. szabad oktatás (szabad tanárválasztás) követelményét.⁶ Ugyancsak Mexikóban ült össze 1921 októberében az Első Nemzetközi Diákkongresszus, amely – bár néhány európai diákvezető is részt vett rajta – alapvetően a latin-amerikai egyetemisták nagy találkozója volt, melyen létrehoztak egy rövid életű nemzetközi diákszövetséget (Federación Internacional de Estudiantes) is.

Peruban és Chilében a diákmozgalom radikális szárnya ki is lépett az egyetem kapuin, s szövetséget keresett az antiimperialista töltetű kispolgári mozgalmakkal, illetve a fejlődésének ekkortájt szintén új fázisába jutó munkásmozgalommal. Ennek a szövetségnek a jegyében jött létre Peruban a González Prada⁷ Népi Egyetem 1920-ban, Chilében pedig a José Victorino Lastarria⁸ Népi Egyetem, melyek nemcsak praktikus ismereteket közvetíttek a munkásoknak, hanem bemutatták a kor forradalmi teóriáit is. José Carlos Mariátegui véleménye szerint ebben a folyamatban a diákmozgalom leghaladottabb képviselői eljutottak a proletármozgalom céljainak megértéséig.⁹ Mások, mint pl. a perui diákmozgalom kiemelkedő vezetője, Victor Raúl Haya de la Torre antiimperialista alapállású harmadik utas forradalmisággal kísérleteztek. Ennek jegyében alapította meg mexikói emigrációjában Haya de la Torre az eredetileg összlatinamerikai szervezetnek szánt *Amerikai Népi Forradalmi Szövetséget*, az APRA-t 1924-ben.¹⁰

Az önálló karakterű egyetemista és diákmozgalom azonban szinte mindenütt gyorsan kifulladt. Az okokat keresve látnunk kell, hogy a mozgalomban résztvevő diákság nagyobb része a kezdeti lelkesedés után visszahúzódott, s előnyben részesítette a nyugodt tanulást, a radikálisabb vezetők többsége pedig tovább lépett, s professzionális forradalmárrá vagy politikussá vált (mint pl. az említett Haya de la Torre, vagy a kolumbiai író-politikus-diplomata, Germán Arciniegas). De nagy szerepet játszottak a diákmozgalom szétverésében a kormányok is, amelyeknél az engedékenység rövid periódusát rendszerint az egyetemi életbe való erőszakos beleszólás időszak követte. Nemcsak visszavonták vagy minimálisra csökkentették a diákok által kicsikart jogokat, hanem szükség esetén – ez történt pl. 1922-ben

⁶ Ld. Ladislao González Carbajal: *El Ala Izquierda Estudiantil y su época*. Editorial de Ciencias Sociales, La Habana, 1974. 16. Vö.: pl. Lynn V. Foster: *Mexikó története*. Pannonica, Bp., 1999. 160. roszindulatú és felületes véleményével.

⁷ Manuel González Prada (1844–1918): perui költő, újságíró, antiklerikális szabadgondolkodó. „Don Manuel”, ahogy tisztelték, igen nagy hatással volt a perui ifjúságra.

⁸ José Victorino Lastarria Santander (1817–1888) ügyvéd, egyetemi tanár, liberális gondolkodó, a 19. századi chilei oktatásügy nagy alakja.

⁹ José Carlos Mariátegui: *Hét tanulmány a perui valóságról*. Kossuth, Bp., 1977. 116.

¹⁰ Ld. részletesebben: Percy Murillo Garaycochea: *Historia del APRA 1919-1945*. Editora Atlántida S.A., Lima-Peru, 1976.

Argentínában, 1923-ban pedig Peruban – rendőri-katonai erőkkel is beavatkoztak az egyetem életébe.

A diákmozgalom Kubában

A Reforma Universitaria mozgalom viszonylag későn, csak 1922 végén jelent meg Kubában. Ennek okait az ország sajátos helyzetében, az 1902-ben létrejött, lényegében az USA protektorátusaként működő köztársaság társadalmi-politikai viszonyaiban, különösen pedig az első világháború alatti és a háborút közvetlenül követő évek cukorkonjunktúrája által kiváltott társadalmi pszichózisban kell keresnünk. Az eseménytörténet felvázolásától azonban itt bátran eltekinthetünk, mivel a közelmúltban jelent meg Anderle Ádám kiváló könyve Kuba történetéről,¹¹ amely sokoldalúan bemutatja a korabeli kubai társadalmat, s korábban magunk is több tanulmányban vázoltuk e korszak jellemzőit.¹²

Témánk szempontjából az egyik lényeges mozzanat az, hogy 1920 októberében hirtelen vége szakadt a cukorkonjunktúrának, véget ért a „milliók tánca”, s kitört a gazdasági válság, amely a húszas évek közepéig determinálta nem csak a gazdasági folyamatokat, hanem a társadalmi élet minden szektorát is. Egyik következménye az lett, hogy kibontakozott a kubai nacionalizmus új hulláma, amely már nem elégedett meg az ország politikai életét uraló *mambi generáció* (az 1895–98-as Függetlenségi Háború volt katonai vezetői) „plattizmussal”¹³ vegyített sérelmi politi-

---

¹¹ Anderle Ádám: *Kuba története*. Akkord Kiadó, Bp., 2004. A korszakról részletesebben tájékoztat még pl. Julio Le Riverend: *La república*. Editorial de Ciencias Sociales, La Habana, 1971. (tercera edición); José A. Tabares del Real: *La revolución del 30: sus dos últimos años*. Editorial de Ciencias Sociales, La Habana, 1975.; Lionel Soto: *La revolución del 33*. Tomo I. Editorial de Ciencias Sociales, La Habana, 1977.; Joel James Figarola: *Cuba 1900-1928: La república dividida contra si misma*. La Habana, 1976.; Leslie Bethell (ed.): *Cuba. A Short History*. Cambridge UP., 1993.

¹² A kubai diákmozgalom első magyar nyelvű elemzését, benne a társadalmi háttér részletesebb felvázolását ld.: Kukovecz György: *Diákmozgalmak a kubai társadalmi-politikai küzdelmekben, 1922–1959*. In: Dr. Bárány Ferenc (szerk.): *Tudományos Közlemények*. Szegedi Orvostudományi Egyetem Marxizmus-Leninizmus Intézet, Szeged, 1978., 97–116.

¹³ „Plattizmus”: a fogalom többet jelent, mint az USA beavatkozási jogát az 1901-es kubai alkotmányhoz függetlékként illesztett Platt-féle kiegészítés alapján. A plattizmus egy sajátos politikai mentalitás megjelenítője, nevezetesen azt jelenti, hogy bár a kubai politikai vezetők sérelmezték az USA beavatkozási jogát, vitáik eldöntésére rendszeresen az amerikai hatóságokhoz fordultak, s maguk is kérték a beavatkozást. Ennek kirívó megnyilvánulása pl. a második amerikai megszállás (1906–1909), amit Tomas Estrada Palma elnök kért, illetve az 1919–1920-as választási vita, amely Enoch H. Crowder elnöki külön megbízott kubai küldetését eredményezte.

kájával, hanem határozottan antiimperialista, s konkrétan USA-ellenes hangvételt ütött meg. Ennek az új nacionalizmusnak a fő képviselői a fiatal humán értelmiség (írók, újságírók) radikálisabb szemléletű elemei (pl. Rubén Martínez Villena) lettek, tömegbázisát pedig az egzisztenciális válsággal küszködő közép- és kispolgárság, s benne az egyetemi ifjúság alkotta. A válságos évek egy másik következménye, hogy az évtized közepére úgymond „nagykorúvá” vált a kubai munkásmozgalom az egyleti szintről eljutott az országos szakszervezeti szövetség (CNOC) megalakításáig, a politikai szervezkedésben pedig fokozatosan háttérbe szorultak az anarchista, anarchoszindikalista irányzatok képviselői, s mind erőteljesebben jelentkezett egy baloldali szocialista, majd marxista-bolsevik irányzat, amely 1925-ben létrehozta a Kommunista Pártot (PCC) is.

A válság, amelyet a mambi elit politikai alkuja eredményeképp hatalomra jutott Alfredo Zayas elnök (1921–1925) kormányzata alig-alig tudott kezelni, olyan sajátos tiltakozási formákat is életre hívott, mint a *Veteránok és Hazafiak Mozgalma* 1923-ban. Ebben a rövidéletű, de a közéletre nagy hatást gyakorló mozgalomban a függetlenségi háború veteránjai, akik eredetileg csak nyugdíjuk késedelmes fizetése miatt tiltakoztak, összefogtak a fiatal értelmiség képviselőivel, s a mozgalom hamarosan korrupcióellenes és antiimperialista élt kapott. Zayasnak minden ügyességére, s jelentős összegekre is szüksége volt a hangadó veteránok semlegesítéséhez.

A politizáló egyetem, az önálló karakterű diákmozgalom ebben az általános válság- és átalakulás-hangulatú társadalmi környezetben született meg. Korábban az 1728-ban alapított Havannai Egyetem, amely az ország egyetlen felsőoktatási intézménye volt ekkor, nem játszott lényeges szerepet a közéletben. Voltak ugyan bizonyos forradalmi hagyományai az egyetemi ifjúságnak¹⁴, de a 20. század első két évtizedében a fiatalság csak ritkán politizált, s társadalmi aktivitása nagyjából kimerült a kor politikai pártjainak befolyását tükröző művelődési és jótékonyági egyletekben végzett tevékenységben, valamint néhány divatos sportklub látogatásában.

---

¹⁴ A 19. században a diákok többször is hangot adtak a függetlenség iránti szimpátiájuknak. 1865-ben pl. ismeretlenek megkéselték II. Isabel királynő portróját az egyetem épületében. 1871-ben a spanyol hatóságok kivégeztek 8 orvostanhallgatót függetlenségi konspiráció miatt. Ők máig az egyetemi ifjúság mártírjainak számítanak. A 20. század elején a diákok több munkássztrájkot is támogatták, néha (pl. 1902, 1914, 1918) a rendőrséggel is össze-csapva. Kifejezetteren a diákság problémái jelentek meg az 1920. április 26-i tüntetésen, amely a vizsgaidőszak tervezett megszigorítása ellen tiltakozott, s véres összecsapásba torkollott a rendőrséggel. Ld. részletesebben: Ladislao González Carbajal: *Mella y el movimiento estudiantil*. Editorial de Ciencias Sociales, La Habana, 1977. 3–11.

A húszas évek elején még maga az egyetem is a befejezetlenség érzetét keltette. Ugyanis csak 1902 elején költöztette Wood tábornok, az amerikai katonai kormányzó, a korábban székhelyül szolgáló óvárosi kolostorból a mai „Egyetemi Dombra” és környékére a Vedado városrészben, ahol akkortájt a spanyol hadsereg elhagyott barakkjai és lőszerraktárai álltak. Az oktatási célokat szolgáló modern épületek csak 1910–1920 közt készültek el, s a campus rendszerű egyetem csak a húszas évek végére épült ki teljesen.¹⁵

Az egyetemi hallgatóság szociális összetételére nincsenek pontos statisztikák, jó közelítéssel azonban azt mondhatjuk, hogy az 1922–1959 közti időszakban az ún. középrétegek és a kispolgárság (tanárok, orvosok, ügyvédek, állami hivatalnokok, kereskedők, a különböző kézművesek stb.) gyermekeiből került ki az egyetemisták többsége. Ennek a rétegnek a súlya az egész korszakot tekintve fokozatosan nőtt. Az ültetvényesek, cukor- és dohánygyárosok, valamint a felső állami bürokráciához tartozók fiai kb. 20–30 %-át adták az egyetemi hallgatóságnak. Ugyanakkor a legszegényebb proletár és paraszti rétegeket reprezentáló „színesek” (négerék és mulattok) aránya mindössze 10% körül mozgott. A húszas években öt karra tagolódó egyetem diákjainak többsége a jogi és az orvosi fakultásra járt. A lemorzsolódás igen nagy volt, a beiratkozott hallgatóknak átlagosan csak egyötöde jutott el a diploma megszerzéséig a 20. század első felében.

Az egyetem valamivel több mint 3000 diákja bizonyára tudott valamit a Reforma Universitaria folyamatáról, hiszen Havannát már ekkor is a jól fejlett bulvársajtó jellemezte. Konkrét információink azonban nincsenek a diákmozgalom korai hatásairól. A szakirodalom még azt sem tudja, hogy volt-e kubai résztvevője az 1921-es mexikói Első Nemzetközi Diákkongresszusnak (jelen tanulmány szerzője feltételezi, hogy volt, de konkrétumokat nem tud mondani). Az első diákmegmozdulást nem is az egyetemi reform problémája, hanem a kubai belpolitika indukálta. 1921 őszén ugyanis a sajtó kiszivárogtatta, hogy a kormány javaslatára az egyetemi magisztrátus az egyetem tiszteletbeli rektorává (Rector Honoris Causa) akarja fogadni Enoch H. Crowder amerikai tábornokot, aki 1919 óta mint az amerikai elnök különleges megbízottja tartózkodott az országban, s a Havannai-öbölben horgonyzó Minnesota csatahajó fedélzetéről kézi vezérléssel irányította a Zayas-kormány politikáját. Ugyanezt a megtiszteltetést – Rector Honoris Causa – szánták Leonard Wood tábornoknak is, aki 1899–1902 között az ország katonai kormányzója volt. A hírre jogászhallgatók egy csoportja tiltakozó nyilatkozatot juttatott el a nagyobb lapokhoz,¹⁶ később pedig zajos tüntetésükkel félbeszakították a professzori tanács (Claustro Universitario) ülését, amely aztán a határozathozatal

¹⁵ Ld. *Alma Mater*. No. 190. (Número especial), enero 1978.

¹⁶ Ld. Manifiesto de los estudiantes de derecho. (1921. november 16.). In: *J.A. Mella. Documentos y artículos*. Editorial de Ciencias Sociales, La Habana, 1975. 19–22.

elnapolására is kényszerült. Ennek a hevenyészett, de hatásos antiimperialista akciónak az egyik szervezője Julio Antonio Mella (1903–1929) elsőéves joghallgató volt, aki rövidesen a kibontakozó diákmozgalom elsőszámú vezetőjévé vált.

Julio Antonio Mella üstökösszerű feltűnését, s a diákmozgalomtól a harcos antiimperializmusig és a Kommunista Párt alapító tagságáig ívelő pályafutását már sokan elemezték.¹⁷ A róla szóló irodalom tanúsága szerint nemcsak az átlag egyetemistánál nagyobb olvasottsága, sokirányú érdeklődése predesztinálta a vezérezetői szerepre (jól ismerte pl. José Martí műveit, amit ekkor még kevesen mondhattak el magukról, kedvencei közé tartozott a reformer argentin író, José Ingenieros, s valamelyest tájékozott volt a kor szocialista irodalmában is), hanem nagyszerű fizikai adottságai és hallatlan munkabírása is: magas, jóképű, a lányok gyakran „ifjú istennek” látják,¹⁸ jó sportoló és kiváló szónok. Kortársai karizmatikus személyiségnek tekintették, s gyorsan a hatása alá kerültek.

Mella tevékenysége 1922 őszén bontakozik ki igazán. Novemberben néhány társával létrehozta az egyetemi ifjúság új orgánumát, az *Alma Mater* c. folyóiratot, amely első számának vezércikkében még az egyetem vezetésével való harmonikus együttműködés és egy új sportcentrum felépítése mellett érvel, de már hitet tesz a diákok jogai mellett is.¹⁹ Később ez a lap válik a Reforma Universitaria szócsövévé.

A reform csöndes előkészítője, s a modern, összefüggésekre, s nem a tények halmazára építő előadói szemlélet talán első képviselője a havannai egyetemen Evelio Rodríguez Lendián történész professzor volt, akire azonban csak kevesen figyeltek, bár hallgatóit tájékoztatta a Reforma Universitaria történéseiről is.²⁰ 1922 novemberében azonban Havannába érkezett a Buenos Aires-i egyetem rektora, José Arce orvosprofesszor, aki a VI. latin-amerikai orvos-kongresszuson vett részt. Egy diákbizottság, az ún. *Comité 27 de Noviembre* kérésére azonban december 4-én tartott egy előadást a spanyol hatóságok által kivégzett orvostanhallgatók emlékére rendezett ülésen az argentin egyetemi reform történetéről és eredményeiről „*Az argentin egyetemek fejlődése*” címmel.²¹ Tulajdonképpen ez az előadás lett a kubai reformmozgalom detonátora, itt ismerkedtek meg a havannai egyetemisták a

¹⁷ Az egyik legjobb, a tényeket tiszteletben tartó életrajza: Erasmo Dumpierre: *J. A. Mella: Biografía*. Editorial de Ciencias Sociales, La Habana, 1977.

¹⁸ Lolo de la Torriente: *Mi casa en la tierra*. Imprenta Úcar, La Habana, 1956. 120: „Era alto, fuerte, muy atrayante. Me pareció un jóven dios.”

¹⁹ *J.A. Mella. Documentos y artículos*. 25–26.

²⁰ Ld. Raúl Roa: *La Revolución Universitaria de 1923*. In: *Retorno a la alborada*. Tomo I., Universidad Central de Las Villas, 1964. 235.

²¹ Dr. José Arce (1881–1968), sebész, 1922–1926 között a Buenos Aires-i Egyetem rektora. A politikában a reformerségtől a konzervativizmus felé vitt az útja. Havannai előadásáról ld. Raúl Roa: i. m. 237., ill. Ladislao González Carbajal: i. m. 21.

Reforma Universitaria részleteivel, s ezt követően gyorsult fel a diákmozgalom szerveződése. Ennek első állomása az Egyetemi Diákszövetség (Federación Estudiantil Universitaria – FEU) létrehozása volt 1922. december 20-án.²² Az új szervezet elnöke Felio Marinello mérnökhallgató lett, titkára és motorja pedig kezdetül Julio Antonio Mella volt.

Ezt követően 1923 a kubai diákmozgalom nagy évévé vált, amikor egy időre diákok tömegei kapcsolódtak be a reformharcokba, bár a Mella körül csoportosuló „kemény mag” létszáma a leglelkesebb időszakokban (1923. január, illetve október–november) sem haladta meg a 100 főt. Mariátegui elemzését²³ a kubai a helyzetre alkalmazva azt mondhatjuk, hogy három nagy kérdés körül csúcsosodott ki a reformmozgalom: a) a valóságos egyetemi demokrácia megteremtése (a diákság bevonása az egyetem irányításába, s az egyetemi autonómia problémájának felveszése); b) a valóságos pedagógiai és tudományos megújulás követelése, ami a gyakorlatban elsősorban a diákok által alkalmatlannak tartott professzorok eltávolításának követelését jelentette, c) Az oktatás ténylegesen népivé tételének szándéka, ami egyrészt a reformnak a középiskolákra való kiterjesztését jelentette, másrészt azonban a legradikálisabb diákvezetőket a munkássággal való kapcsolatfelvételre ösztönözte.

A Reforma Universitaria sajátosan kubai vonása a havannai középiskolások korai bekapcsolódása a mozgalomba, majd a középiskolás részvétel országossá bővülése 1923 második felében. Loló de la Torriente visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy pl. a havannai középiskolákban, köztük az érettségiztetés monopóliumával rendelkező állami középiskolában, az Instituto de la Segunda Enseñanzaiban is, két irányzat alakult ki a diákok között. A szegényebb származású diákok, az ún. *llano* (síkság), támogatták azt a törekvést, hogy fogalmazzák meg és képviseljék a diákkövetelések minimumát. A jobb módú családok gyermekei, akik a *montaña* (hegység)-csoportot alkották, viszont többnyire úgy vélték, hogy mindenféle mozgalom, megmozdulás veszélyt jelent a tanulmányokra, az iskolai évre. Nem volt teljesen jogtalan ez a vélekedés sem, hiszen az aktívabb diákoknak – mint Loló de la Torrientének is – számolniuk kellett a tanárok bosszújával, s az érettségit később csak más, vidéki intézményben tudták abszolválni.²⁴

Az Egyetemi Diákszövetség, a FEU évindító kiáltványa, amely 1923. január elején látott napvilágot, még belül tartotta a diákmozgalmat az egyetem falain, s elsősorban az egyetemi autonómia követelésére koncentrált, bár már felvetette a

²² Az előkészületek december 10-ig nyúlnak vissza, a sajtó december 21-én adott hírt az öt kar diákszervezeteit (asociaciones) integráló egyetemi diákszövetségről. Ld.: Hortensia Pichardo (vál., szerk.): *Documentos para la historia de Cuba*. Tomo III. Editorial de Ciencias Sociales, La Habana, 1973. 111–113. (A továbbiakban: Pichardo)

²³ Ld. José Carlos Mariátegui: *Hét tanulmány a perui valóságról*. Id. kiadás, 117.

²⁴ Loló de la Torriente: *Mi casa en la tierra*. 119–124.

tanrend reformjának szükségességét is, különös tekintettel a professzorok kötelezettségeire.²⁵ Az egyetemisták követelése az 1923. január 12-én rendezett tömeggyűlésen öltött határozottabb formát. Ezen nem csak az egyetem szinte teljes hallgatósága volt jelen, hanem sok érdeklődő középiskolás, s több, a diákokkal rokonszenvező professzor, közéleti ember, politikus, köztük a diákság szellemi mentorának tekintett idős filozófus, Enrique José Varona is. Csaknem 3000 ember zsúfolódott össze az Aula Magnában. A gyűlésen a már ismertetett célok mellett az alkalmatlannak vélt, korrupt, előadásokat nem, vagy csak ritkán tartó professzorok és tanárok eltávolítása került középpontba. A kezdeményezés az orvostanhallgatóktól indult, akik már január elején sztrájkba léptek, s kb. 10 tanárt érintett a 130 fős professzori karból. A diákok elsősorban Rafael Menocalt, a sebészeti klinika igazgatóját és Jorge García Hernández adjunktust, a büntetőjog tanárát támadták. Az egyetemi autonómia és a professzori kar megtisztítása körüli vitában Julio Antonio Mella éles szóváltásba keveredett a mérsékelt reformokra egyébként nyitott, de a professzori kar tekintélyét védeni próbáló Carlos de la Torre rektorral. Mellát tulajdonképpen ez a vita tette hőssé az egyetemisták szemében, s ezzel vált országosan ismert személyiséggé is.²⁶ Az egyetemi autonómia (az egyetem gazdasági függetlenségének megteremtése és depolitizálása, a diákság bevonása az intézmény irányításába stb.) és a professzori kar megtisztításának követelése februárban kikerült az utcára, az egyetemisták nagy tüntetése az elnöki palotánál ért véget. Ettől kezdve a politikát is foglalkoztatta az egyetemi reform, a diákvezetők magával Zayas elnökkel is tárgyaltak.

Az egyetem vezetése azonban nem támogatta a professzori kar megtisztítását, s igyekezett megfékezni a radikalizálódó diákmozgalmat. Menocal professzort ugyan ideiglenesen felfüggesztették az állásából, de – ugyancsak ideiglenes jelleggel – március elején sor került az oktatás szüneteltetésére is. Válaszul a FEU meghirdette az általános sztrájkot, s az óralátogatás bojkottálását, majd március 15-én Mella vezetésével mintegy hetven felfegyverzett diák megszállta az egyetemet. Egy napra „Szabad Egyetemmé” nyilvánították az intézményt, s rektorává Julio Antonio Mellát választották.²⁷ Ez a direkt akció kellő nyomást gyakorolt az egyetemi és az állami szervekre, s felgyorsította a legfontosabb diákkövetelések akceptálását. Létrejött egy professzorokból és diákokból álló Vegyes Bizottság a tanári kar átvilágítására, s hamarosan megszületett az Egyetemi Közgyűlés (Asamblea Universitaria) is, amely elméletileg az egyetem legmagasabb döntéshozó testülete

²⁵ Ld.: Niurka Perez Rojas: *El movimiento estudiantil universitario de 1934 a 1940*. Editorial de Ciencias Sociales, La Habana, 1975. 69–70.

²⁶ Uo. 71–74.

²⁷ Vö. Ladislao González Carbajal: *Mella y el movimiento estudiantil*. 17.

lett. A rektoron kívül 90 tagja volt: harminc professzor, harminc diák és harminc frissen végzett hallgató (graduados), arányosan képviselve az egyetem öt karát.²⁸

A Reforma Universitaria csúcspontját a Diákok Első Nemzeti Kongresszusa (Primer Congreso Nacional de Estudiantes) jelentette Kubában, amely 1923. október 15–25. között ülésezett Havannában. Mella kezdeményezésére a munkában nem csak egyetemisták vettek részt, hanem bevonták a középiskolásokat is, jelezvén, hogy az oktatás modernizációja nemzeti ügy, s nem rekedhet meg a felsőoktatás szintjén. A kongresszuson több mint 50 intézmény 128 delegátusa vett részt, köztük a magán középiskolák és az egyházi kollégiumok képviselői is.²⁹ A kongresszuson 33 előadás hangzott el a legkülönbözőbb témákban. Munkájára, határozataira a Mella és barátai (Sarah Pascual, Alfonso Bernal del Riesgo, Gustavo Alderegia és mások) által reprezentált radikális irányzat nyomta rá bélyegét, de a felszólalások már tükrözték a diákmozgalom repedéseit, kezdődő megosztottságát is. A küldöttek többsége inkább csak a szűken vett oktatási-nevelési kérdésekről beszélt, s reformokat is csak ezen a területen tartott szükségesnek. Ugyanakkor azonban még megszavazták azokat a radikális javaslatokat is, amelyeket Mella és köre terjesztett elő, s amelyek azt tükrözték, hogy a diákmozgalom vezérkara mindinkább a társadalmi problémák felé fordul. Maga Mella pl. 1923-ban találkozott a Havannába látogató Haya de la Torréval, akit ekkor még lelkesen üdvözöl (később igen éles vitába keveredtek), kapcsolatokat alakított ki a Havannai Szakszervezeti Szövetség (Federación Obrera de La Habana) vezetőivel, s megismerkedett a kubai marxizmus nagy öregjével, José Martí harcostársával, az ekkor már kommunistává lett Carlos Baliñoval is.

Összességükben a kongresszus határozatai tükrözik a nézetek sokféleségét, s a társadalmi problémák előtérbe kerülését. A fontosabb döntéseket a következőkben foglalhatjuk össze:

1. A kongresszus határozatban öröközte meg Carlos J. Finlay kubai orvos érdemeit a sárgaláz kórokozójának és terjesztőjének felfedezésében. Ennek önmagában is volt némi USA-ellenes íze, mivel a korabeli felfogás szerint Havanna megtisztítása a „fiebre amarillá”-tól amerikai katonáorvosok érdeme volt.

²⁸ Az Asamblea Universitaria létrejöttéről elég zavarosan nyilatkoznak a kubai szerzők. Egyesek, pl. Ladislao González Carbajal: i. m., azt állítják, hogy már márciusban létezett, de a felállítását kimondó elnöki rendelet 1923. augusztus 16-án kelt, s csak 1923. augusztus 23-án került kihirdetésre, jelent meg a Hivatalos Közlönyben (Gaceta Oficial). Vö.: Niurka Perez Rojas: i. m. 79–85.

²⁹ A kongresszuson képviselt intézmények számáról eltérő adatok vannak forgalomban. E. Dumpierre idézett műve csak 33-ról tud, José A. Tabares del Real szerint 49-en voltak, González Carbajal könyve (*El Ala Izquierda Estudiantil y su época*) 53-ról beszél, Anderle *Kuba története* (71. o.) 58 szervezetet említ, korábban magam is ennyiről tudtam.

2. Dokumentumot fogadott el a „Diákok Jogainak és Kötelességeinek Deklarációjá”-ról, amelyet Mella dolgozott ki.

3. Országos kampányt indítványozott az analfabetizmus felszámolására.

4. Határozatban követelte a kormánytól Szovjet-Oroszország diplomáciai elismerését, kifejezte szolidaritását a latin-amerikai diákmozgalmakkal, valamint üdvözölte Szovjet-Oroszország munkásait és diákjait.

5. Határozatot hozott az „uralkodó gazdasági rendszer és a világkapitalizmus elleni harc” szükségességéről.

6. Határozatban üdvözölte és szolidaritásáról biztosította a Havannai Szakszervezeti Szövetséget.

7. Döntött a *José Martí Népi Egyetem* létrehozásáról, amelyet a kultúra terjesztése mellett a diákok és a munkásság szövetségének elmélyítése céljából kezdeményeztek.

8. Végül határozatban tiltakozott a Platt-cikkely és a jenki beavatkozás politikája ellen, s követelte Kuba tényleges nemzeti függetlenségének kivívását.³⁰

A kongresszus legfontosabb gyakorlati következménye a José Martí Népi Egyetem megteremtése volt. Az intézmény 1923. november 3-án kezdte meg működését. A munkások számára tartott kurzusokhoz a mintát a szakszervezeti szövetség egyik esti tanfolyama, az ún. Escuela Racionalista adta. A Népi Egyetem kezdetben a havannai egyetem jogi karán működött, majd kénytelen volt átköltözni a havannai állami középiskolába, az Institutóba. Rövidesen azonban onnan is száműzték, s attól kezdve a szakszervezeti székházban tartották az órákat egészen 1927-ig, a Népi Egyetem betiltásáig. Az intézménynek voltak kihelyezett tanfolyamai is a közeli városokban, pl. San Antonio de los Bañosban. Kezdetben Julio Antonio Mella volt a vezetője, aki maga is tartott órákat, majd – Mella kényszerű emigrációját követően – a baloldali költő, Rubén Martínez Villena vette át az irányítást.

Az első kurzusokra kb. ötszázan iratkoztak be, az egyes tanfolyamok vezetésére a Mella-kör 15 tagja vállalkozott. A José Martí Népi Egyetem kurzusai kezdettől két típusba sorolhatók. Egyrészt tanfolyamokat tartottak analfabéták számára, ahol az írás-olvasás elemi műveleteit tanították. Másrészt továbbképző kurzusokat szerveztek jogi, politikai, egészségügyi stb. kérdésekből. Ennek következtében egyfajta káderképzővé is vált, ezt a célt tükrözi Mella egyik Sarah Pascualhoz írt levele is, amely már a mexikói emigrációban született.³¹ Gerardo Machado kormányszata (1925–1933) tehát nem sokat tévedett, amikor 1927-ben azzal az indokkal tiltotta be a Népi Egyetemet, hogy az „a kommunista agitáció veszélyes centruma”. Mella

³⁰ Ld. pl. Pichardo: i. m. 183–193.

³¹ J. A. Mella. *Documentos y artículos*. 256–258.

a betiltásra reagálva azt írta: „A tantermeket bezárták, de a könyvek lapjai kinyíltak. A propaganda folytatódik. A Népi Egyetem meghalt – kiáltja a kormányzat a győztes analfabéta elégedettségével. A Népi Egyetem él – kiáltja Kuba öntudatos proletariátusa.”³²

1924-től napvilágra kerültek a diákmozgalomnak azok a belső ellentmondásai, amelyek már a Diákok Első Kongresszusán is érezhetőek voltak. A reformmozgalomban résztvevő diákok többségét meghátrálásra készítette a kibontakozó professzori reakció is, amely Hernández de Cartaya rektorral való választásával vette kezdetét. Félbeszakadt az új tantervek kidolgozása és az oktatói kar megtisztítása, visszatértek az egyetemre a korábban szakmailag alkalmatlannak minősített, s felfüggesztett professzorok. 1926-ban Gerardo Machado, aki elnökké választása után az egyetem „megrendszabályozását” is célul tűzte ki, felszámolta a diákság részvételét az egyetem irányításában, betiltotta az Egyetemi Közgyűlést.

Julio A. Mella, bár tájékozódása és tevékenysége mindinkább az egyetemen kívülre irányult, egy ideig megkísérelte a diákmozgalom ébrentartását is. Új lapot indított *Juventud* címmel, s 1924-ben – sikertelen – kísérletet tett egy országos jellegű baloldali diákszervezet, a Nemzeti Diákszövetség (Confederación Nacional Estudiantil) létrehozására. A FEU vezetőségétől – amelyben többségbe kerültek a szűken vett tanulmányi érdekeket előtérbe helyező, a professzori karral kiegyezést kereső diákok – azonban mindjobban elszigetelődött. Mella ekkor már nem csak kapcsolatokat tartott fenn a kommunista csoportokkal és a szakszervezetekkel, hanem cikkeiben is a munkás–diák (értelmiségi) összefogást hirdette; leszámolt a liberális szabadságkonceptió frázisaival, s elkötelezte magát egy antiimperialista tartalmú, proletárjellegű forradalom mellett.³³ 1925. augusztus 16–17-én – a diákmozgalom reformtörekvéseitől a társadalmi forradalom szükségességének felismeréséig tartó út logikus következményeként – egyike lett a Kubai Kommunista Párt (PCC) alapító tagjainak. 1925 őszén az egyetem vezetősége –mondvacsinált indokokkal – kizárta az egyetem hallgatóinak sorából. Rövidesen börtönbe is került kommunista felforgatás vádjával. A börtönben kezdett éhségstrájkja nyomán kibontakozó széles szolidaritási mozgalom elérte ugyan a kiszabadítását, de Machado elnök Kubájában nem volt biztonságban. 1925 végén száműzetésbe kényszerült, Mexikóba ment.

1924–1927 között tehát fokozatosan felszámolták a Reforma Universitaria kubai eredményeit. A szigetország történetének azonban sajátos vonása az, hogy az első diákmozgalom bukásával nem szűnt meg a politizáló egyetem, csak Csipkeró-

³² I. m 370–402. (El cuarto aniversario de la Universidad Popular)

³³ Az ideológiai fordulat leghatározottabban az 1924 májusában írt *Cuba, un pueblo que jamás ha sido libre* c. tanulmányában jelenik meg. Ld.: J.A. Mella. *Documentos y artículos*. 174–184.

zsika-álomba szenderült. A diákmozgalom először 1927–28-ban támadt fel, amikor tiltakozó akciókat kezdtek Machado elnök alkotmánymódosítási terve, az elnöki megbízatás hat évre történő kiterjesztése ellen. Ezt a mozgalmat ugyan még gyorsan elfojtotta a kormány, de 1930-tól a diákmozgalom újból tartós tényezőjévé vált a kubai politikának. Ezt az új korszakot azonban már az jellemzi, hogy a szűken vett tanulmányi, oktatási-nevelési kérdések kikerülnek a diákság látószögéből. A Machado diktatúráját nyögő ország bajai, s az érlelődő forradalmi válság kerül fókuszba.³⁴

---

³⁴ Ld. Kukovecz György: Diákmozgalmak a kubai társadalmi-politikai küzdelmekben, 1922–1959. i. m.